Kieliverkosto (https://www.kieliverkosto.fi/fi)

Kieli ja nationalismi

Julkaistu: 11. lokakuuta 2018 | Kirjoittanut: Riikka Länsisalmi ja Mikko Viitamäki

Kieli on yksi ihmisen keskeisimmistä tavoista ilmaista itseään, ja se liittyy kiinteästi yksilön identiteettiin. Samaan aikaan kielellä on myös tärkeä rooli, kun erilaiset ryhmät, joihin yksilö kuuluu, määrittelevät identiteettejään. Yksi tällaisista ryhmistä on kansa. Tämän numeron kirjoitukset pureutuvat siihen, miten erilaiset määritelmät kansasta ovat liittyneet kieleen eri puolilla maailmaa. Kirjoitusten maantieteellinen kattavuus on laaja. Keskustelu alkaa Suomesta ja jatkuu siitä Balkanille ja Lähi-itään ja edelleen Etelä- ja Kaakkois-Aasian kautta Itä-Aasiaan. Tästä maantieteellisestä kattavuudesta huolimatta kysymykset, joita kansan ja kielen suhteen määrittelyyn on liittynyt, ovat hyvin samanlaisia.

Nykyisin sanalla *nationalismi* on huono kaiku. Se kuullaan useimmiten puhuttaessa globaalissa mittakaavassa lisääntyneestä liikehdinnästä, jossa kansan puhtauden varjeleminen ulkopuolisilta vaikutteilta ja hyvin kapea määritelmä siitä, kuka kansaan kuuluu, on lisääntynyt. Kuten Pirkko Nuolijärvi toteaa artikkelissaan, sanojen merkitykset riippuvat kuitenkin niiden käyttöyhteyksistä. Esimerkiksi 1800-luvun Suomessa nationalistisen liikehdinnän yhtenä päämääränä oli taata suomenkieliselle väestölle oikeus kouluttautua ja osallistua yhteiskunnalliseen elämään suomen kielellä. Tuolloin nationalismi yhdisti eri kieliryhmiä, kun myös monet ruotsinkielisen sivistyneistön edustajat ottivat osaa kamppailuun suomen kielen puolesta. Mutta kuten Nuolijärvi jatkaa, nationalismi muuttuu tuhoisaksi silloin, kun oikeutensa saaneet alkavat enemmistönä halveksia muita kulttuureja ja kieliä ja rajoittaa muiden kielten käyttöä. Tämän numeron kirjoitukset käsittelevät myös tilanteita, joissa nationalismi on yhdistämisen sijaan hajottanut. Mikko Viitamäen kirjoitus kuvaa, kuinka Etelä-Aasiassa itsenäistyminen brittien siirtomaahallinnosta johti Intian niemimaan veriseen jakoon kahteen, uskonnon perusteella määriteltyyn kansaan ja valtioon, Intiaan ja Pakistaniin. Samalla hindi ja urdu, jotka kummatkin perustuivat samaan kielimuotoon, alkoivat kehittyä kahdeksi erilliseksi kieleksi.

Ajatus kansasta kattaa usein ajatuksen yhtenäisyydestä. Ihanteellisesti se kattaisi etnisen taustan, historian, uskonnon ja kielen. Todellisuus on kuitenkin poikkeuksetta monimutkaisempi. Monikielisyys ja etninen moninaisuus ovat maailmassa pikemminkin normi kuin poikkeus, historiaa kirjoitetaan valloittajien ja voittajien näkökulmasta, ja uskonto tai sen kieltäminen kietoutuvat politiikkaan. Kysymys toivotusta yhtenäisyydestä on eri valtioissa ratkaistu eri tavoin.

Kielellistä kansallista yhtenäisyyttä on Japanissa ja Korean niemimaalla haettu erityisesti kirjoitusjärjestelmän kehittämisen kautta. Kiinan kulttuurin ja kielen – erityisesti kirjoitetun kielen – vaikutus on ollut suuri Kiinan vaikutuspiirissä Aasiassa. Koreassa sino-korealainen ja japanissa sino-japanilainen sanastokerrostuma on merkittävä nykykielessäkin ja kiinalaisperäisillä kirjoitusmerkeillä on (ollut) keskeinen asema kirjoitusjärjestelmissä. Sekä korea että japani

poikkeavat kuitenkin rakenteellisesti täysin kiinasta, joten kumpaakaan kieltä ei voitu vaikeuksitta kirjoittaa kiinalaisin kirjoitusmerkein. Kuten Kim Jeong-Young artikkelissaan kuvaa, korea on ratkaissut kielen kirjoittamisen ongelman omaperäisellä *hangul*-aakkostolla, kun taas japanin kirjoitusjärjestelmä käyttää rinnan kiinalaisperäisiä *kanji*-merkkejä ja niistä muokaten ja lyhentäen kehitettyjä foneettisia merkistöjä (*hiragana* ja *katakana*). Kim maalaa kirjoituksessaan laajan kuvan ”Korean kirjoitetun äänen” taustoista ja historiasta läpi vuosisatojen. Vaikka oppineisuus, kirjoitettu kiinan kieli ja kiinalainen kirjoitusjärjestelmä kulkeutuivat Japaniin alkujaan pitkälti Korean niemimaan kautta, oli Japanin myöhäisempi kolonialistinen kielipolitiikka ankaraa; japanista tehtiin virallinen koulutuksen kieli myös valloitetuilla alueilla.

Japanissa yhtenäisen standardikielen kehittäminen ajoittui läntisen maailman esimerkkiä seuraten 1800- ja 1900-luvun vaihteen modernisaatioprosessiin. Riikka Länsisalmi kuvaa, kuinka aiemmin lähinnä vain koulutetun eliitin hallitseman, puhekielistä poikkeavan kiinalaisvaikutteisen kirjoitetun kielen muokkaaminen ”kaikelle kansalle” sopivaksi oli mutkikas prosessi. Kirjoitusjärjestelmään kohdistuva kielenhuolto on jatkunut tähän päivään asti, vaikka foneettisia hiragana- ja katakana-aakkostoja sekä kiinalaisperäisiä kanji-merkkejä käyttävä järjestelmä oli varsin vakiintunut jo 1800- ja 1900-lukuihin mennessä. Vuosien saatossa kirjoitusjärjestelmä sai nationalistisia merkityksiä japanilaisen ajattelun ja myyttisen japanilaisuuden perimmäisen olemuksen ilmentymänä – riippumatta siitä, että se kehitettiin japanin rakenteeseen sopeuttaen alunperin kiinan mallin perusteella. Suomi on jo hylännyt sidosteisen käsialakirjoituksen opettamisen koululaisille, ja koulutuksessa ”näppäilykielen” asema korostuu entisestään ylioppilastutkinnon sähköistämisen myötä, mutta Japanissa käsin kirjoittaminen on yhä arvostettua – ja luvatussa lomakebyrokratian maassa myös välttämätön taito.

Singaporessa valtio taas ei edes pyri sanelemaan yhtä kieltä kaikille kansalaisille, kuten Ari Slioor toteaa. Valtion perustaja Lee Kuan Yew korosti, että kaikkien singaporelaisten tulisi olla kaksikielisiä. Heidän tulisi osata englantia, jotta Singaporen asema kansainvälisessä liike-elämässä olisi turvattu. Lisäksi jokaisen tulisi osata aasialaista äidinkieltään – mandariinikiinaa, malaijia tai tamilia – sillä ne takaisivat kansalaisille aasialaisen ja aasialaisiin arvoihin pohjaavan identiteetin. Virallisesti tunnustettujen englannin ja aasialaisten kielten lisäksi Singaporessa elää näiden sekoitus singlish. Vaikka osalle singaporelaisia se edustaa ainoaa aidosti singaporelaista kieltä, ei lainsäädäntö tunnusta sen asemaa millään tavoin, sillä kyseessä on sekakieli. Näin siis jopa Singapore, jonka lainsäädäntö pitää kielten moninaisuutta itsestäänselvyytenä, ei tunnusta niiden sekoittumista.

Sylvia Akar paneutuu artikkelissaan arabiaan, joka on paitsi yksi YK:n kielistä, myös virallinen kieli peräti 25 valtiossa. Makrokieleksikin kuvattu arabia sisältää käytännössä useita kielimuotoja klassisesta arabiasta moderniin kirjakieleen ja erilaisiin puhekieliin, mutta kysymys, onko arabia yksi vai monta kieltä, on poliittisesti latautunut. Akar kirjoittaa, että pan-arabialaisen ajattelun alkulähteillä kieleen perustuva side katsottiin vahvemmaksi kuin uskonnolliset, etniset tai alueelliset siteet yhteensä. Kielen ja nationalismin suhde arabimaissa on monimutkainen, ja nykyisin standardiarabia käytännössä sekä yhdistää että hajottaa. Se ei ole kenenkään äidinkieli eikä spontaani puhekieli, ja vain osa arabimaiden kansalaisista hallitsee sitä. Valta keskittyy näin ollen helposti vain kirjakieltä hyvin hallitseville. Toisaalta uudehkojen arabiankielisten TV-kanavien vaikutus arabiaan on ollut mullistava. Standardiarabiasta on niiden myötä kehittynyt elävä puhuttu kieli, ja sen osaaminen ylikansallisena sivistyskielenä on saanut uuden merkityksen.

Yksi nationalismin piirre, joka liittyy sen tuhoisampaan puoleen, on sen essentialismi, taipumus korostaa kansan ja sen ominaisuuksien puhtautta ja ikiaikaisuutta. Tämä johtaa usein poliittisesti perusteltujen valintojen ja yhteiskunnallisen todellisuuden ristiriitoihin. Viitamäki kirjoittaa, kuinka tämä on Intiassa ja Pakistanissa johtanut kansan kulta-ajan etsimiseen kaukaa menneisyydestä, joko muinaisesta Intiasta tai islamin varhaisvaiheen Arabiasta. Virallisten kielitoimistojen toiminnassa tämä on näkynyt muinaisen Intian kielen, sanskritin, vaikutuksen lisääntymisenä hindissä ja arabian, islamin pyhän kielen, vaikutuksen lisääntymisenä urdussa. Kielen puhujien kannalta tämä on tarkoittanut sitä, että päivittäisen elämän kieli ja kouluissa opetettu ylätyylinen kirjakieli ovat etääntyneet hyvin kauas toisistaan.

Japani ei ole seurannut kirjoitusjärjestelmän kehittämisessä korean tietä, vaikka ehdotuksia kiinalaisperäisten kanjien yksinkertaistamiseksi, poistamiseksi tai niiden määrän rajoittamiseksi on tehty. Länsisalmen mukaan ehdotuksia on pidetty hyökkäyksinä kulttuuriperintöä ja japanilaisen ajattelun kompleksisuuden arvostamista kohtaan. Aikaa vievä kirjoitusmerkkien opiskelu ei käytännössä lopu koskaan, vaikka suppeampia virallisia listoja eri konteksteihin on luotu. Kulttuuriperintö ja kirjoitus- ja lukutaidon oppimisen todellisuus kohtaavat koulussa, jossa alakoululaiset opiskelevat 92 hiragana- ja katakana-merkin lisäksi kuudessa vuodessa 1006 kiinalaisperäistä kanji-merkkiä, pääosin kirjainmerkkejä harjoitusvihkoihin kopioimalla. ”Yleisesti käytössä olevia kanji-merkkejä” on yhteensä 2136, joilla on kuitenkin liki 4400 koto- ja kiinalaisperäistä lukutapaa. Erillinen ihmisten nimissä käytettävien merkkien lista sisältää lisäksi 863 kanjia.

Paitsi että kielen kehityksen ohjaaminen poliittis-ideologisista lähtökohdista saattaa johtaa käytännön vaikeuksiin kielen käytössä ja oppimisessa, saa se myös unohtamaan tosiasian, että kieli ei ole pysyvä ilmiö vaan se muuttuu koko ajan. Vaikka joissain maissa lainsäädännöllä yritetään vaikuttaa voimakkaastikin kielen kehitykseen, todellisuus ei aina noudattele lainsäätäjien toiveita. Johanna Virkkula kirjoittaa artikkelissaan, kuinka Serbiassa on 1800-luvulta saakka käyty keskustelua siitä, pitäisikö serbian kieltä kirjoittaa latinalaisilla vai kyrillisillä kirjaimilla. Kyrilliset kirjaimet liittyvät erityisesti serbialaiseen kansallistunteeseen, ja niiden käyttö on ollut kiellettyä aina, kun valtiota ovat hallinneet ulkopuoliset tahot kuten Itävalta-Unkari. Vuonna 1992, Jugoslavian hajoamisen jälkeen, kyrillinen kirjaimisto sai virallisen aseman Serbian perustuslaissa. Latinalaisen kirjaimiston käyttöä ei kuitenkaan kielletty, ja nykyään Serbian katukuvassa nämä kirjaimistot elävät rinnakkain. Virallisissa yhteyksissä suositaan kyrillistä kirjaimistoa, mutta varsinkin kaupalliset tekstit on kirjoitettu latinalaisella kirjaimistolla. Monet kielen käyttäjät valitsevat käyttämänsä kirjaimet käyttötilanteen mukaan.

Mielenkiintoinen onkin myös keskustelu, joka liittyy yhtäältä nationalististen ja toisaalta käytännön elämästä kumpuavien tarpeiden yhteensovittamiseen. Kuten Slioor toteaa, Singaporessa pragmaattinen näkökohta on kirjattu lainsäädäntöön ja kielikoulutukseen englannin tukemisen muodossa. Intiassa ja Pakistanissa englanti on valtion toinen virallinen hallintokieli. Englannin oli kummassakin valtiossa tarkoitus vain helpottaa siirtymää brittihallinnosta itsenäisyyteen, mutta sen merkitys on säilynyt vahvana. Syynä tähän on Viitamäen mukaan se, että englanti on alueella ainut kosmopoliittinen kieli, joka ei ole sidottu etniseen, kielelliseen tai uskonnolliseen identiteettiin ja kykenee siksi ylittämään niiden rajat.

Uutisista tutuksi tulleen Makedonian ja Kreikan sitkeän nimikiistan taustaa valottaa Jouko Lindstedtin kirjoitus bulgarian ja makedonian kirjakielistä. Hiljan järjestetyssä kansanäänestyksessä valtaosa tuki Makedonian (Former Yugoslavian Republic of Macedonia, FYROM) nimen muuttamista Pohjois-Makedoniaksi, mutta vain alle 37 prosenttia

äänioikeutetuista vaivautui neuvoa-antavan kansanäänestyksen uurnille. Tätä kirjoitettaessa maan hallitus ja oppositio kiistelevät yhä tuloksen merkityksestä. Lindstedt osoittaa, että myös Bulgaria on osallinen pitkittyneessä kiistassa, jossa kullakin osapuolella on omat näkemyksensä ja kansalliset pyrkimyksensä Balkanin kansojen monisyisen identiteettikirjon ja liikkuvaisen historian uusimmissakin käänteissä. Hän kiteyttää Balkanin identiteettikeskustelun kipukohdat kolmeen nationalistiseen harhaan, joita ovat essentialistinen, primordialistinen ja objektiivisten kielirajojen harha.

Suomen kielen asema on edelleen vahva, mutta se on alkanut 2000-luvulla muuttua nimenomaan pragmaattisista lähtökohdista. Nuolijärven mukaan kamppailu suomen asemasta liittyy nyt siihen, säilyykö se kaikilla yhteiskunnan alueilla käyttökelpoisena kielenä tulevaisuudessakin. Englannin asema on Suomessa vahvistunut eri tieteenaloilla, korkeakouluopetuksessa ja yrityksissä – vaaditaanpa juuri nyt ponnekkaasti myös englanninkielistä ylioppilastutkintoa edistämään korkeakoulutetun ulkomaalaisen työvoiman houkuttelemista pääkaupunkiseudulle. Vaikka Suomessakin voimistuvat äänet, jotka ehdottavat englannin käyttöä entistä virallisempana kielenä, korostuu maassamme pikemminkin rinnakkaiskielisyys, jossa kansainvälisen *lingua francan* rinnalla käytetään muita kieliä.

Suomessa kansallista kielivarantoa on viime aikoina kartoitettu, ja ehdotuksia kielenoppimisen varhentamiseksi ja muiden kuin toisen kotimaisen kielen opettamiseksi kokeiluluontoisesti on tehty. Vaikka vuoden 2019 eduskuntavaaleissa monet varmasti pohtivatkin, millaisen painoarvon nationalismi sanan kielteisessä merkityksessä saa, keskustelu siitä, millaista suomen kielen pitäisi olla ja kuka sitä saa käyttää, käytäneen muilla foorumeilla.

Kieli, koulutus ja yhteiskunta -verkkolehden lokakuun 2018 kieli ja nationalismi -teemanumeron vierailevat päätoimittajat ovat Riikka Länsisalmi ja Mikko Viitamäki Helsingin yliopistosta.

Riikka Länsisalmi on japanin kielen yliopistonlehtori ja Japanin-tutkimuksen dosentti Helsingin yliopistossa. Hän toimii myös johtajana kielten maisteriohjelmassa, joka kattaa 22 kieltä. Hän on laajasti kiinnostunut kielentutkimuksen eri alueista sosiolingvistiikasta ja diskurssintutkimuksesta kielipedagogiikkaan ja suomentamiseen japanin kielestä.

Mikko Viitamäki on Etelä-Aasian tutkimuksen yliopistonlehtori ja vastaa hindin ja urdun opetuksesta Helsingin yliopistossa. Hän on mukana organisoimassa kaikille kielten kandiohjelman opiskelijoille suunnattua Kieli ja nationalismi -nimistä kurssia keväällä 2019.

Artikkeliin viittaaminen

Länsisalmi, R. & Viitamäki, M. (2018). Kieli ja nationalismi. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9(6). Saatavilla: https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2018/kieli-ja-nationalismi (https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2018/kieli-ja-nationalismi)